

calamaco», Febrer-Cardona; altrament es registra amb la pronúncia popular a bastants localitats mallorquines del NE., Centre i Sud de l'illa.

És un nom d'origen foraster al català: en castellà és *calamandra*, que apareix primerament des de la mateixa data, 1782, que en català, però en uns aranzels espanyols que el donen com a variant de *calamaco*; aquella forma existeix en sard campidanès (MLWagner, *RFE* ix, 233), en italià (Fanfani) i, amb les variants *calamandre*, *calamande*, *calmande* 'drap de llana llustrós', en francès, des de 1723. Tot plegat es deu haver de mirar com una variant del sinònim cast. *calamaco*, que té gran extensió i arrelament en aquesta llengua, i molt particularment en els països hispano-americanos, des de Mèxic fins a les Pampes argentines i el Brasil [1695], documentat des de 1729, i sovint en els Aranzels d'Índies del S. XVIII. La documentació que aplego en el DCEC (*DECH*), ens el mostra com un *poncho* de colors virolats, i es creu que ve de l'arau-cà *kelü mákuñ* 'ponxo vermell' (cf., de tota manera la nota 1 del meu article); hi ha encara una variant cast. *calimaco* mal coneguda (1884).

Pel que fa a *calamandra*, és una variant secundària, que es pot explicar per un encreuament de *calamaco* amb algun altre mot, potser *HOPALANDA* 'espècie de bata de faldons grans i pomposos que vestien els estudiants' (cf. cat. ant. *opa* que hom creu provinent de *λωπη*, i el mot oc. i it. *palandra* i *pelanda*). ¿Va haver-hi una variant metatètica **holapand(r)a*, que explicaria millor la terminació de *calapàndria*? No costa gens de suposar-ho. De tota manera, per donar compte del nostre *calipàndria/galipàndria* amb *i* interna (com sigui que el citat *calimaco* és rar i la seva possible afinitat fóra ben indirecta), sembla que hàgim de recórrer a alguna altra contaminació, com la de *GALIB/càlip* 'motllo, model, forma' i els seus derivats (*galipar*, eiv. *galipat* 'ben vestit' etc.), i llavors aquesta influència hauria ajudat, o fins potser bastat per si sola, a l'alteració en *-ipàndria*, *-apàndria*. També s'haurà de pensar si ho podríem relacionar amb *VANOVA* i el seu ètmon *GALNAPES*.

Galipar, *galipat*, V. *gàlib*

GALIPOT, pres del fr. *galipot* id., d'origen incert. □ 1.ª doc.: Lab. 1839; *BDC* xvii, 24. En francès des de 1701, i *garipot* ja en el S. xvi, i hi ha un testimoni d'un *garapot* occità medieval.

Galista, V. *gala* i *Galitx*, V. *galatxo* *Galius*, *galiu*, *galiu*, V. *gàlib*

GALL, del ll. *GALLUS* id. □ 1.ª doc.: orígens (Llull etc.).

«En un arbre stava un gall, ab gran res de gallines, e sots aquell arbre venc una volp ---», *Merav.* (Ag. i, 145). Dono només una selecció entre les denominacions compostes i translàtiques i la fraseologia figurada, aspectes ja ben atesos (*DAG.*, *AlcM*; *BDC* xx, 206; *BDC* x, 75; vii, 56; xiv, 30; per a proverbis relatius

al gall i a la gallina, sobretot en castellà, Lang, *MLN* ii, 241-50); 'mena de peix' *BDC* xi, 50, 51. *Gall salvatge* es diu en general en el nostre Pirineu (OPou «tetrao», *TbPu.*, 45), o bé *gall fer* (Pir. central, Vall de Bof), o *galls montesos* (Cardós), el fr. *coq de bruyère*, germano-llatí *urogallus*, aran. *paím* (amb *paquésa* la seva femella i *paquésat* llur pollet); a la Baga de l'Alta Cerdanya *torigall* (Er, 1959), que sembla ser *TAURĒUS GALLUS* 'gall a manera de toro'. No sembla que sigui el mateix el *gall carboner*, ocell crepuscular que fa com una rialleta que recorda vagament el cant d'un gall, però és diferent del duc (*dugo*), i porta aquest nom a la Conca de Barberà i tota la serra de Prades (JnSales i Vallès, 1956).

La frase feta hauria de ser «no en canta gall ni gallina», però com que vol dir 'no se n'ha sabut res més' la frase s'ha emmotllat a aquesta construcció: «de l'esmorzar, que se l'havien menjat a les sis del matí, ja no se'n cantava gall ni gallina», Del Bosch, *Lo Segador*, 39 (i així ja ho registrava Lab. 1839).

Gall (per al·lusió al lleó mal fet de l'efígie, que els castellans han pres per una *perra*) és el nom de la peça de deu cèntims a bona part de la terra valenciana: «en acabà-se la fira, mentres desfan es paraes, es sagals desfruten juan a cuc y buscan claus, y si s'ha perdut algun gall des ferians», *Canyissaes*, 44; d'aquí *gallet* per a la de 5 cèntims (Sumacàrter, Alginet, 1962).

Per al *Meleagris gallopavo* s'usà *gall d'Índies*, denominació fundada en què existia des d'abans de la descoberta en l'Amèrica del Nord, anomenat *uešolotl* en mexicà [castellanitzat *huexolote* ja 1598, avui *guajolote*, *-alote*], i des d'allà fou introduït a Europa: en català es troba ja *galls de las Índias* el 1613 (MAGustí), *galls de Indi*, 1659; entre que la terminació *-d'índies* semblava nom d'un plural, i *-d'índia* feia el fals efecte de ser propi de la femella i inadequat al mascle, i el fet que l'ocell s'aclimatà aviat en comarques dels Pirineus orientals etc., on *zia* es reduïa fonèticament a *-i*, aviat s'imposà el masculí i singular *gall dindi* [Belv., Lab. 1839]; una història i variació paral·lela tingué en el nostre Nord el nom del *blat de moro* que en ross. etc. és *blat Indi*, a Vilafranca de Conflent *blat dindi* (*B DLC* viii, 172).¹

Per a les denominacions internacionals d'aquest animal a l'Amèrica llatina, vegeu *Biblioteca de Dialectologia Hisp-Am.* iv, 48, n. 5; per a les de les altres llengües romàniques, N. Maccarone (*Le denominazioni del tacchino*, *AGI* xx, 1926, 1-118); a Mallorca i parts del Princ. es diu *indiot*, en el P. Val., *titot* o *polit* (Renat, «El Camí», 14-iv-34. *Gall dindi* ja està acceptat i estereotipat, c. 1800: «Sa Senyoria --- Vicari General --- un que fos plaga, per lo rodaxonet tot ell, hauria --- dit: sembla un gall dindi quan està estarrufat» (B. de Maldà, *Coll. B. V.*, 243).² També ha creat algun problema la formació del plural, que lògicament hauria hagut de ser *galls dindi*, vulgarment es contrau en *galldindis* i d'altres diuen *galls dindis*: «la fira de *galls dindis* va omplir de cap a cap el Passeig de Pujades», Coromines (*Prometeu*, cap. 3, p. 59) sortí així a la 1.ª ed., però a l'autògraf hi ha *galls dindi*.